

שירת מיסתורין / יבולו הפינטי של ש. שלום

בעלות תוכן פרטי-אישי מובהק, וגם בהן אנו מוצאים דרך מחשבה זהה, כראיה אפשר להביא את המחזור "גדול של שלושת כליי הסוניטות" — "מעבר לדס", "אשה", "חנינא בני". מחזור הסוניטות מספר סיפור אהבה, יש בו הוויה אישית עזה. אך ככל שהעלילה מתקדמת, הולך ומתפתח הרעיון הכללי, החורג הרבה מעבר לתוויה האישית.

רעיונות משיחיים, בחלקם השלכה מספרות המיסתורין שלנו, ובחלקם הדים לשירה הרומאנטית של ספרות העולם, מוצאים את ביטויים כאן. על המיסתורין, על טישטוש הגבולים בין מסורת היסטורית והווה, בנויים מחזור תיו של ש. שלום, "שבת העולם" ו"מערת יוסף".

החלק הרביעי של כתבי ש. שלום מכיל את "שירי קוממיות ישראל". זוהי שירתו הלאומית של הסופר, יש כאן שירים על עליה, היאחזות, מאור רעות, מלחמת ושואה, על מלחמת החרור ומסע סיני, ועל הגשמת רעיון המדינה. בהתאם לרוח הזמן ולהתפתחות התפישה השירית בימינו, הרי ששירים מן התקופה הקדומה יותר מטייבים לבטא את הלכיהרות ששררו אז בארץ, וכל מי שחי כאן באותם ימים, ימצא בהם מכרים וותיקים. ואילו השיר "שירה פרטית", שיר הקרוי "פקיד מדינת ישראל" לא על נקל ימצא מטייב לוח ללבנו. לעומת זאת, לפני תקופה קצרה ביחס היה היישוב כולו נתון להתעוררות לאומית, למשיכות קיבור ציות, ועד היום מתלווה משקע אמר ציונאלי רב לשירים על כל הגושים הקשורים בהיסטוריה הסוערת של היישוב לפני הקמת המדינה. קרוב לי וודאי, שבאותם ימים לא היה אף סניף של תנועת נוער, שלא קראו בו מידי פעם את שירו של ש. שלום, "קולות בלילה". (למי שאולי אינו זוכר את הכותרת: "אתה מוכן? — שאלה קול בדמי הלילה"). שירים כמו "העמק הוא חלום", "ממרומים ברכה יורדת", "חמישה יצאו מולדת לבנות", "אישם על גבולות המדבר", שכולם הולחנו — היו לפני עשרים ועשרים וחמש שנים חלק מן התודעה שלנו. לא היה כאן מקום לניתוח ספרותי, וודאי שגם לא חשבו על כך באותם ימים במינוח חים של ספרות. כמלרביית הזכרונות של אז, יש גם לשירים הללו בעינינו כיום ערך נוסטאלגי.

דומה, שהנעימה האופיינית של שירת ש. שלום בולטת במיוחד בשירים שנכללו בכרך השני של הכתבים הר"מקובצים. הכוונה ל"פנים אל פנים" ו"ספר חי רואי". כאן אנו מוצאים בי מודגש את הנטייה למיסתורין, את הד משיכה לנושאים מטאפיסיים:

הגעתי אל החדר השלישי, / קירות של שיש וחלון פתוח
תליתי על קולב כל האישי / ולא נותר כי אם וילון ברוח
אשר נשא ניגון כה חרישי — /
מלה מלה שיננתי קדושי

ש. שלום

בעמק הגשמים משעולי מתפתל, /
ורד כבר היום /
ידוע ידעתי כי אין עוד אל מי /
רגלי לשרך /
אולם נתחייבתי לכוסף שלי /
והנני הולך-
יעוטו עלי תנים ואני לא אפחד, /
מקלי לא אניף /
הן עמדי אנכי רק לבד — /
ומי לי יכאיב /
ומי מרבצי יחרידני בליל /
ואני המקום !... /
שלחני ממניך, אחי בתבל, /
ואמור לי שלום /

אם אנו באים לבדוק שיר זה לחכנו המטפיסיים, הרי שמוצאים אנו כמה נקודות אחיזה מוכנות וברורות. הפניה אל "אחי בתבל" היא כללית מאוד, ב"מכוון יחד עם ההכללה הרחבה שב"מושג "תבל", באה פניה ספציפית יר"תר, "אחי", "אחי" יש בו משום קרבה רבה, ואולי דווקא הפניה אל הד משלח בתור "אחי" מדגישה את הד בדידות, אפילו הטראגיות, שבכורח הנדודים וההתרחקות. "עמק הגשמים" בא לחזק רושם זה של עצבות; שיר שירת מיסתורין — גיטה אבינור — 2 פות הגשם מאז ומעולם שימשו סמל לדמעות. ועוד מתגבר המוטיב עם הקביעה, שאין כל מטרה לנדודים — "ידוע ידעתי כי אין עוד אל מי — רגלי לשרך". מכאן והלאה אנו מגיעים לנקודה בה התחלנו, — הקונצפציה האלחית, למעשה, יש כאן תפישה פני תיאיסטית, בוואריאציה מסוימת, תחיי לה שומעים אנו על התנים, שאין בר"הם כדי להטיל אימה על המשורר. ו"זאת, משום שהמשורר נמצא לבדו, אם כך, עלינו לראות בתנים, כמו במשורר, התגלמות שונות של הוויה אחת ויחידה, ואילו הבית האחרון מ"סכם את הרעיון בצורה קיצונית עוד יותר: "ומי מרבצי יחרידני בליל / ואני המקום !...". כאן אנו מגיעים ל"זיהוי האני עם האלהות.

כאמור, השיר "לאטי" אופייני ל"המונת-העולם, המשתקפת אלינו מתוך כלל יצירתו השירית של ש. שלום. על כן התעכבנו על ניתוח שיר אחד, בבחינת פרט המעיד על הכלל. יכולים אנו למשוך הקבלות משיר זה, הקצר ופשוט לכאורה, ליצירות ארוכות ו"מורכבות יותר, יש יצירות שיצונו

— מאת גיטה אבינור —
נוהג הוא בקרית ספר שלנו, ש"אין אנו מדברים בסופר או משורר אלא אם כן הוציא ספר חדש, הגיע ליובל כלשהו, זכה בפרס או פיר"סם כתבים מקובצים. מחוץ למעגל אירועים נכבד זה אין איש שם לב אל הסופר — שהרי דור מעודכן ומחפש חדשות אנו, ועוסקים בכל עניין במועד הנכון ובקצב הנכון. וכך מגיעים אנו עתה אל מפעל חייו של המשורר ש. שלום, — ארבעה כרכים כבדי-משקל שיצאו השנה בהוצאת "יבנה".

בגילוייה החשובים, שירה זו אחידה היא מבחינה רעיונית, טובבת רובה ככולה על כמה צירים אידאיים, חודרים ונשנים, ועל השקפת-עולם אחת. ברבים משיריו מתאר ש. שלום את הזמן ואת המקום, את המציאות ה"מקיפה אותו, למרות זאת — או שמא אין כאן כל כתיבה בכלל — אין כאן שירה של הווי, קשורה לתקופה ואתר, וזאת, משום שאך לעיתים נדירות דו"חה העכשווי והכאן את הרעיון שמאחורי הדברים, שאין לו שעה ואין לו מקום. המאורעות — והמדובר כאן בעיקר בשירתו "הפרטית" של ש. שלום, ולא בשירתו "הלאומית" — מתרחשים כאילו על שני מישורים: המישור המציאותי, הברור, הגתפש לעין ולחשים, ובמישור על המימד הרביעי, אם אפשר לבטא זאת כך, המישור שאינו נתפש בחושים, ודווקא משום כך הוא עומד וקבור, ואינו ניתן לשינויים תולפים.

עולמו הרעיוני של ש. שלום שונה מעולמו של דור המשוררים הצעירים. במיטב שירתו של ש. שלום עדיין מהדהדים רעיונות ומחשבות, אשר נד"חקו הצידה מפני לחצם של החיים ב-עידן הטכנולוגי, מחשבות על האל"הים, על המשיח, על הגאולה, אל לנו להגנים ולמתוח גבול חד מדי: ה"אלהים מופיע גם אצל משוררים צעיריים יותר. יהודה עמיחי, למשל, מת"חבט הרבה בבעית המסורת הרוחנית שלנו. הוא מחפש את הקשר אל ה"אלהים, כשם שהוא מחפש את הקשר אל האב, בשיר אחד משלו "אלהים שוכב על גבו מתחת לחבל, / תמיד עסוק בתיקון, תמיד משהו מתקלקל". אכן, אך אבסורד יחא זה, לחפש אלי"הים בטרבל עבודה כחול אצל ש. שלום. לא רק אבסורד, אלא חילולי הקודש. אמנם, כדי למנוע טעות אפי שרית, יש להדגיש, כי האלהים המצוי בשירי ש. שלום אינו אל אורטורוכסי מסורתי. אין זו שירה דתית — בדיק כפי שסיפוריו של ש"י עגנון אינם "דתיים", יש בהם צינור חנק של מסר ר"ח, דתית וחילונית, אולם אין הדב"לים הללו זהים.

כדי להבטיר את הקונצפציה האלחית בשירת ש. שלום אביא כאן קטעים מתוך אחד משיריו, "לאטי":

שלחני ממניך, אחי בתבל, / ואמור לי שלום /